

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanında Antagonist Figür[†]

Antagonist Figure in Ahmet Hamdi Tanpınar's A Mind at Peace

A. Mecit CANATAK*

Mehmet DOĞAN**

Öz

Romanda aksiyonun ortaya çıkarılması ve devam ettirilmesi çeşitli "çatışma" biçimlerinin varlığıyla mümkündür. Çatışmanın ortaya çıkması için ise başkışının temsil ettiği değerlerin karşıtını temsil eden bir "antagonist" (karşıt) figür gereklidir. Antagonist figür, başkışının temsil ettiği değerleri görünür kılar ve söz konusu değerlerin somutlaşmasını sağlar. Antagonist figürler, başkışının temsil ettiği değerlerin karşısında yer alarak kurguda dramatik aksiyonun entrik düğümünü ortaya çıkaran, zıt değerlerin temsilcisi ve başkışının kendini gerçekleştirmesi önündeki engel kişilerdir. *Huzur* romanında başkışının tam karşıtı olan Suat, her ne kadar "nihilist" kişiliği ve Dostoyevski'nin roman karakterleriyle kurulan ilgi dolayısıyla ele alınmışsa da romanın dramatik aksiyonu bağlamında değerlendirildiği söylenemez. Bu çalışmada, *Huzur* romanında muayyen değerlerin temsilcisi konumundaki başkışi Mümtaz'ın bireysel ve toplumsal karşıtı olan ve Mümtaz'ın kendini gerçekleştirmesini engellemek için intihar eden Suat üzerinden antagonist figürün romandaki işlevi, romanın dramatik aksiyonuna etkisi incelenecek ve *Huzur* romanında sorunsallaştırılarak tartışılan "tematik değer-karşıt değer" Suat üzerinden okunacaktır. Suat'ı değerlendirirken Tanpınar'ın müstakil olarak yayımlamak istediği ama tamamlayamadığı *Suat'ın Mektubu* isimli eserden de istifade edilecektir. Çünkü *Suat'ın Mektubu* sadece *Huzur*'da bırakılan boşluğu doldurmaz, aynı zamanda okurun, olayları Suat'ın bakış açısından izlemesine olanak sağlar. Bu nedenle Suat'ın Mektubu üzerinden yeni bir değerlendirilmenin yapılması *Huzur*'un anlam katmanlarının çözümlenmesi açısından bir imkân sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antagonist Figür, Romanda Çatışma, Dramatik Aksiyon, Huzur, Suat'ın Mektubu.

[†] Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

* Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye, e-posta: acanatak@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7897-0558.

** Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye, e-posta: me.dogan02@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6336-2389.

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 25.03.2022

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 24.06.2022

Online Yayın Tarihi/ Published Online Date: 30.06.2022

Atıf-Reference: Canatak, A., & Doğan, M. (2022). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın huzur romanında antagonist figür. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 33-44.

Abstract

The antagonistic figure makes the values represented by the protagonist visible and enables the said values to be embodied. Antagonist figures are the representatives of opposite values and the obstacles to the self-realization of the protagonist, who stand against the values represented by the protagonist and reveal the intrigue of the dramatic action in the fiction. Although Suat, who is the exact opposite of the protagonist in the novel *A Mind at Peace*, is discussed because of his "nihilistic" personality and his interest in Dostoyevsky's novel characters, it cannot be said that he is evaluated in the context of the dramatic action of the novel. In this study, the function of the antagonist figure in the novel and its effect on the dramatic action of the novel will be examined through Suat, who is the individual and social opposite of Mümtaz, who is the representative of certain values in the novel *A Mind at Peace*, and who commits suicide to prevent Mümtaz from realizing himself, and the 'value-opposite value' problematized and discussed in the *A Mind at Peace*. It will be read over Suat.

Keywords: Antagonist Figure, Conflict in The Novel, Dramatic Action, *A Mind at Peace*, Suat's Letter.

Giriş

"Debussy'yi, Wagner'i sevmek ve Mahur Beste'yi yaşamak, bu bizim talihimizdi."

Huzur - Ahmet Hamdi Tanpınar.

Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinde kullandığı; edebiyat, felsefe ve sinema kavramı antagonist, başkarakter anlamına gelen protagonistin karşıtıdır. Protagonist karakterlerin görevi, meseleleri çözmek, katharsis ve mimesis yoluyla okura/izleyiciye örnek olmaktır. Antagonistler ise sürekli olarak başkarakterle mücadele halindedir. İyilikten değil kötülükten yana olan bu karakterler, ana kahramanı yenmek için hileye ve şiddete başvururlar. Edebiyat dünyasında Faust ve Times Arrow, antagoniste örnek olarak gösterilebilir. TDK'ya göre antagonist kelimesinin sözlük anlamı düşman karakterdir. Filmlerde ve kitaplarda, iyiliği engelleyip kötülüğü egemen kılmak isteyen tüm karakterler antagonist olarak nitelendirilir. "Antagonizm" ise en öz ifadeyle karşıtların çatışması anlamına gelmektedir. Ahmet Cevizci antagonizmin "kişiler, kurumlar, toplumsal grup ya da sınıflar" arasında üstesinden gelinemez çelişki/karşıtlık anlamına geldiğini, ayrıca eylemlerin sonuçlarının birbirlerine tümüyle karşıt olarak belirlediği çatışma biçimi için kullanıldığını ifade eder (Cevizci, 1999: 59). Diğer bir ifadeyle antagonizm; çeşitli şekillerde ortaya çıkan çelişkilerin keskinleşerek bir çatışma ve uyuşmazlık halini almasıdır. Orhan Hançerlioğlu "antagonizm"i anamalcı üretim biçimine özgü ve zorunlu olarak ortaya çıkan bir çelişme biçimi olarak değerlendirir. Genel anlamdaki çelişkiden farkını, "sömüren ve sömürülen temeline" dayanması olarak belirler ve çelişmeyi "karşıtlık" ve "uyuşturulamaz karşıtlık" olarak ikiye ayırır. "Uyuşturulamaz karşıtlık, toplumsal gelişme, toplumsal ve bireysel ilişkilerde varlaşan çeşitli çelişmeleri içerir. Bu çelişmelerden çatışmaya dönüşene uyuşturulamaz veya uzlaşmaz karşıtlık (Antagonizm); çatışmaya dönüşmeyene ise uyuşturulur ya da uzlaşır karşıtlık denir." (Hançerlioğlu, 1985: 63)

Kurgu kişisi olarak ise; Türkçede hasım, karşı güç, hasım kahraman, karşı kahraman, karşı figür (Sazyek, 2020: 193), karşıkişi, karşı/muhelif kişi (Huyugüzel, 2018: 268), kart karakter (Şahin, 2014: 73), uyuşturulamaz karşıtlık, uzlaşmaz karşıtlık (Hançerlioğlu, 1985: 62) gibi isimlerle de karşılanan "antagonist" figür, romanın merkezinde bulunan ve muayyen değerlerin kendisinde somutlaştırıldığı ayrıca başkişinin temsil ettiği değerlerin karşısında "karşıt değerler"i temsil eden kurmaca kişidir.

Antagonist figür, başkişinin "fili ve düşünsel konumunun karşısında" (Sazyek, 2020: 193) yer alarak "Romanda değerler dünyasının oluşması ve çatışmanın meydana gelmesine olanak sağla[r]"

(Şahin, 2014: 73). Antagonist kişi her ne kadar “ikinci derecede önemli kişi” (Huyugüzel, 2018: 268) olarak değerlendirilse de romanda entrik kurgu ve dramatik aksiyonu yönlendiren önemli bir figürdür. Çünkü romanın dayandığı çatışma ancak karşıt güçlerin varlığıyla mümkündür. Bu nedenle çoğu zaman “oyunu ve hikâyeyi birlikte götürürler” (Huyugüzel, 2018: 268). Çünkü antagonist figür sadece romanda çatışmaya zemin hazırlamaz, aynı zamanda romanın fikir örgüsünde “değerler”i temsil eden başkişinin karşısında “karşıt değerler”i somutlaştırır. Neticede “çatışma” sadece romanın entrik yapısıyla değil, “irdelenen sorunsal” da içinde barındıran bir kapsama sahiptir (Sazyek, 2020: 90).

Ayrıca bu üç düzlem -romanın entrik kurgusu, dramatik aksiyonu ve değerler düzleminin daha isabetli belirlenmesi- birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan unsurlardır. *Huzur* romanında Suat, söz konusu üç unsurun ortaya çıkmasını sağlayan figürdür. Çalışmamızda bu unsurları romana katkıları bakımından değerlendirerek antagonist figürün kurgusal işlevini Suat özelinde daha görünür kılmaya çalışacak, bu üç unsur çerçevesinde *Huzur* romanındaki antagonist figür Suat'ı değerlendireceğiz.

Toplumsal ve bireysel hedefleri olan Mümtaz'ın karşısında hem toplumsal değerler zemininde karşıt hem de kişisel arzuları bağlamında “rakip” karşıt kişi Suat'tır. Mümtaz'ın karşısında yer alan Suat, onun “kendini gerçekleştirme” önündeki engeldir. Eleştirilenlerin, “Mümtaz'ın tam tersi” dediği Suat'ı (Erdoğan, 2012: 69, Moran, 2010: 283, Yalçın, 2017: 297) aydınlatmak için Mümtaz'a, Mümtaz'ı her veçhesiyle aydınlatılabilmek için Suat'a ihtiyaç vardır. Çünkü bir şey ancak karşıtıyla daha belirginleşir. Suat ile Mümtaz'ın karşılaştırıldığı, konuşturulduğu ve anlatıldığı bölümler tam olarak Suat ile Mümtaz'ın şahsında temsil edilen düşünce dünyalarının daha iyi aydınlatılmasına hizmet eder. “Suat ile Mümtaz, birbirlerinin zıddı gibi görünmekle birlikte tez ve antitez gibi birbirini tamamlayan karakterlerdir. Öyle ki Suat'ı, bağımsız bir karakter değil, Mümtaz'ın öteki beni, iç sesi olarak yorumlamak dahi mümkündür” (İnci, 2021: 21). *Huzur*'daki antagonist figür Suat'ın, aslında romanın ikinci bir başkişisi olduğunu Tanpınar'ın *Suat'ın Mektubu*'ndan anlıyoruz.

Suat'ın *Huzur* romanı için ne ifade ettiği sorusu önemlidir Handan İnci'nin verdiği bilgilere göre *Huzur*, Cumhuriyet gazetesinde tefrika halinde yayımlandığında “Suat” bölümü yoktur, hatta Suat romanın işleyişinde önemli rolü olmayan üçüncü dereceden bir kişidir. Mümtaz'la tanışmazlar, sadece Macide'nin bir akrabası olarak Nuran'a yazdığı bir aşk mektubuyla *Huzur*'un tefrikasında yer alır. Tanpınar *Huzur*'u kitap olarak yayıma hazırlarken romana “Suat” bölümünü ekler ve böylece romanın dramatik aksiyonuna önemli bir misyon yükler. Tanpınar'ın ölümünden elli altı yıl sonra yayımlanan eseri *Suat'ın Mektubu*'ndan¹ anladığımız kadarıyla Tanpınar, Suat karakterini de -tıpkı *Mahur Beste*'nin kurgusal kişisi Behçet Bey'e mektup yazması gibi- hayatından çıkaramamıştır. *Huzur*'un içine serpiştirdiği Suat'ın mektubundan bazı bölümleri ayrıca bir kitap halinde yayımlamak için üzerinde çalışmıştır.

Romandaki entrik kurgu, denilebilir ki, başkişi Mümtaz'ın “kendini gerçekleştirme”ye yeltendiği noktada başlar ve “antagonist figür”ün engelleme çalışmalarıyla dramatik aksiyon

¹ Tanpınar kendisiyle yapılan bir röportajda bu eseri üzerinde çalıştığını ifade etmiştir: “Mümtaz ölmemiştir. Hâlâ yaşıyor ve yeni bir insan olarak doğmak için beni zorluyor... Fakat daha evvel *Huzur*'un öbür kısmını neşredeceğim, yani Suat'ın mektubu'nu. Küçük bir eser, okuyucu orada Mümtaz'ın meselelerini daha başka bir planda görecekler.” (İnci, 2021: 9)

hız kazanır. Nitekim *Huzur*'da başkişi Mümtaz'ın hayatının kadını olabilecek, ona anlam katacak Nuran ile karşılaşması (Mümtaz'ın kendini gerçekleştirebilmesi için en önemli unsur) ile onu engelleyecek olan Suat ile karşılaşması aynı gün, aynı saatlerdedir. *Huzur*'da başkişi Mümtaz'ın kendini gerçekleştirmesi önünde hem geniş bir kişi kadrosu hem de olaylar engeli vardır. Her ne kadar karşıt figür olarak Suat ön plandaysa da romandaki diğer pek çok kişi de Mümtaz'ın kendini gerçekleştirmemesi için adeta iş birliği içindedir. Bununla birlikte merkez konumda olan kişi Suat'tır ve diğer kişiler Mümtaz aleyhine olmak üzere Suat'a yardım ederler. Mümtaz'ın Nuran ile tanıştığı gün bu aşkı engellemeye çalışan tüm kişiler ile de karşılaşılır. İlk olarak Nuran'ın yanında babasına çok düşkün olan kızı Fatma ve Adile Hanım vardır. Gemiden indiklerinde önce Nuran'ın boşanmak üzere olduğu eşi Fahir'le; ardından Mümtaz'ın İhsan ve arkadaşlarıyla buluşmaya gittiği lokantada Suat'la karşılaşılır. Böylece bu aşkı engellemeye çalışacak -Yaşar hariç- tüm kişiler Mümtaz'ın Nuran'la tanıştığı gün ortaya çıkar. Bununla birlikte Mümtaz için asıl "huzursuzluk" Suat'ın ortaya çıkmasıyla başlar ve Suat'ın Nuran'a yazdığı mektupla birlikte huzursuzluğun ritmi artar. Nitekim Suat'ın intihar mektubuyla birlikte de huzursuzluk en üst seviyeye çıkar.

Huzur'da Çatışma Biçimlerinin "Ne"liği ve Niteliğinin Kurgudaki Yeri

Romanda çatışma, ancak karşıt değerlerin varlığıyla mümkündür ve bu karşıt değerleri somutlaştırmak için en az iki figürün varlığı gereklidir. Kurmaca içeriğın temel gerilim ögesi olan "çatışma", "başkişi" ile "antagonist" figür arasındaki ilişkiden kaynaklanır ve bu ilişkinin niteliği de "çatışma"nın dozunu belirler (Sazyek, 2020: 89). Gerilim, aksiyon ve entrik kurguyu yönlendiren "çatışma", kurgusal kahramanların amaçlarına ulaşmak için gösterdikleri mücadele ile ortaya çıkar. Çatışma'nın, "romandaki fikir örgüsünün figürde ve aksiyonda somutlaşmış hâli" (Sazyek, 2020: 90) olması nedeniyle başkişi ile antagonist figür arasında yaşanan mücadele/çatışma aynı zamanda karşıt düşüncelerin, romanda ele alınan fikir örgüsünün tematik gücünü oluşturur.

Değerler çatışması kurgusal kişilerin fikirleri, davranışları ve söylemleri üzerinden temsil edildiğinden kurgusal kişilerin ele alınması; sorunsallaştırılan değerlerin somut bir şekilde göz önüne serilmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla "başkişi" ile "antagonist figür" arasındaki çatışmanın "ne"liğinin tespit edilmesi aynı zamanda roman düzleminde tartışılan değerler çatışmasının niteliğinin ve yoğunluğunun açığa çıkarılmasıdır. Ayrıca çatışma, değerlerin görünür kılınması ile de doğrudan ilgilidir. "Merdud tipler², bazen olumlu tiplerin daha belirgin kılınabilmesi için bir karşılaştırma aracı olarak kullanılır" (Çetin, 2012: 154). Romanda verilmek istenilen değerlerin ortaya çıkması ve dikkat çekmesi için antagonist figür devreye girer.

Huzur'daki aksiyon gerek uyuşturulur gerek uyuşturulamaz iki çatışma düzleminde devam ettirilir. Uzlaşır karşıtlık, aşk düzleminde (Mümtaz-Nurhan) bir çatışma üzerinden yaşanırken uzlaşmaz karşıtlık ise söz konusu aşkta "üçüncü şahıs" olarak yer alan Suat ile Mümtaz arasında yaşanır. Suat, Mümtaz'ın hem toplumsal düşüncelerinin karşıtı hem de bireysel hedeflerinin önündeki engeldir. Ayrıca Mümtaz, Suat ve Nuran kendi içlerinde de

² Burada hemen belirtmek gerekir ki, antagonist figür daima başkişinin temsil ettiği değerlerin karşısında yer almakla birlikte; başkişi her zaman olumlu değerleri, karşıt kişi ise her zaman olumsuz değerlerin temsilcisi olmaz. Polisiye romanlarda başkişi bir suçlu, karşısında yer alan dedektif/polis ise onu engellemeye çalışan olumlu nitelikte bir karşıt figür olabileceği gibi (Şahin, 2014: 536; Huyugüzel, 2018: 268; Sazyek, 2021: 193-194).

çelişkiler, çatışmalar yaşarlar. Bu nedenle *Huzur* romanında dikkat çeken kurgusal yön, çok boyutlu bir çatışmalar dizgesini içinde barındırmasıdır. "*Huzur'da baştan sona bir değerler çatışması sergilenir*" (Erdoğan, 2012: 69). Doğu-Batı, eski-yeni, iyi-kötü, sorumluluk-özgürlük, savaş-barış, hastalık-sağlık, inanç-inançsızlık vb. çatışmalar roman boyunca tartışılır. "*Mümtaz, Huzur'da çatışmalar ve zıtlıklarla parçalanmış Türk toplumunu temsil eder. Nasıl ki Osmanlı medeniyetinin küllerinden yeniden doğmaya çalışan, kendi değerleriyle çatışma hâlindeki ülkesi Türkiye'nin yeni bir terkibe ihtiyacı varsa, Mümtaz'ın da huzura kavuşmak için bir iç nizama gereksinimi vardır*" (Zeynep Bayramoğlu'ndan akt. Erdoğan, 2012: 69). Şüphesiz bu çatışmaların en belirgin olanı Suat-Mümtaz düzleminde tartışılmaya açılan -kişisel, toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik ve düşünsel- konulardır. Veysel Şahin'in tespitiyle "*Bu tipteki karakterler romanda belirir belirmez, yıkıcı bir güçle ülkü değerleri tahrip ederler*" (Şahin, 2014: 700). Nitekim *Huzur'da* dramatik ritmin yükselmesi Suat "*belirir belirmez*" başlar. Suat ile Mümtaz arasındaki çatışma alanlarını "bireysel" ve "düşünsel" olarak iki ayrı başlıkta incelemek mümkündür.

Huzur'da Bireysel Çatışma

Başkişinin kendini gerçekleştirmesini kısaca; amaçladığı bireysel veya toplumsal/düşünsel hedefe ulaşması şeklinde tanımlayabiliriz. *Huzur'da* Mümtaz'ın bireysel hedefinin Nuran ile evlenmek olduğunu görürüz. Bireysel çatışma; Suat'ın Mümtaz ile Nuran'ın evlenmelerini engellemeye çalışmasında görülür. Bireysel çatışmanın görünür kılındığı zemin Nuran'dır. Suat, sadece bireysel anlamda Mümtaz'ın kendini gerçekleştirme önünde engel değildir, aynı zamanda düşünsel planda ve karakter olarak da Mümtaz'ın karşıtıdır. Bireysel çatışmanın zeminini oluşturan "aşk" düzleminde değerlendirdiğimizde Suat ile Mümtaz arasındaki karakter farklılığı da ortaya çıkmaktadır. Sadece bireysel çatışma ele alındığında dâhi hem antagonistik figürün romanın dramatik kurgusunda edindiği yeri hem de başkişi Mümtaz ile Suat'ın ahlaki, karakteristik özelliklerine ulaşılabilir. Böylece bireysel çatışmanın nedenleri ve niteliği de somutlaştırılabilir.

Huzur romanında Mümtaz ile Suat arasındaki bireysel çatışma Nuran üzerinden yaşanır. Mümtaz açısından Nuran, âşık olunan kadından öte bir anlam ve öneme sahiptir. Suat'ın Nuran-Mümtaz ilişkisini bitirecek şekilde intiharını anlamak için Nuran'ın Mümtaz'da edindiği yeri belirlemek önemlidir.

Berna Moran, *Huzur'da "aşk, doğa ve sanat"*ın birbirine sıkıca örüldüğünü, bununla birlikte Mümtaz için aşkın doğa ve sanat karşısındaki yaşantılarla birleştiğini hatta onları fazlasıyla arttırdığını ifade eder (Moran, 2010: 278). Mümtaz'ın tarih, doğa ve sanat anlayışı Nuran'ın aşkında anlam kazanır. Bu nedendir ki Nuran ile gezdiği tarihi/sanatsal mekânları tasvir ettiği bölümlerle daha sonra Nuran olmadan yaptığı gezilerde aynı mekânları tasvir ettiği bölümler arasında büyük bir bakış açısı farklılığı ve değerlendirme zıtlığı görülür. "*Mümtaz ile Nuran'ı birbirlerine bağlayan, aşklarının bedensel yönünden çok Boğaz, müzik, sanat gibi konularda aynı duyguları paylaşmalarıdır*" (Moran, 2010: 278-279). Mümtaz'ın Nuran'la tanışmasından önce zihnen meşgul olduğu tüm ilgi alanları Nuran'la birlikte kalben ve ruhen tadılan bir yaşam biçimine dönüşür. Mümtaz ile Nuran'ın anlatıldığı bölümlerde Mümtaz'ın düşüncelerinde bir bulanıklık yoktur; aksine "*Nuran, kafasında ve etrafındaki şeylerin arasında bir ışık külçesi imiş gibi hepsi onunla aydınlanmış, en dağınık unsurlar bir terkip haline gelmişti[r]*" (Tanpınar, 2016: 166). Unutulmaya ve yok olmaya yüz tutmuş bir medeniyetin mimarisi,

musikisi, yaşantısı Nuran'la tanıştıktan sonra kapılarını açar (Tanpınar, 2016: 166) ve Mümtaz'ın hayata estetik açıdan bakmasını sağlayan da Nuran'dan aldığı ışık/ilhamdır. Nuran'ın verdiği bu ilham neticesindedir ki yazmayı düşündüğü *Şeyh Galip* adlı eserini yeniden yazmaya karar verir. Bu anlamda Nuran, Mümtaz'da o güne kadar eksik kalan önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Hatta "*ya mazide ya istikbal*"de yaşayan Mümtaz'ın (Tanpınar, 2016: 177) maziye istikbal ile buluşturduğu "*şimdiki an*" Nuran'ın varlığıyla mümkün olur. Nuran'dan önce olduğu gibi Nuran'dan sonra da Mümtaz için "*şimdiki zaman*"ın zihnen ve hayalen mevcut olmadığını görürüz. Yani Suat'ın intiharıyla Mümtaz aslında Nuran ile birlikte "*şimdiki zaman*"ı da yitirir. Böylece Suat ile Mümtaz arasındaki bireysel çatışmada Suat, Mümtaz'ın hem bireysel hem de düşünsel planda kendisini tamamlayacak bir aşkın gerçekleşmesine engel olur.

Her iki figürün Nuran'a yaklaşımları onların kişiliklerinin ahlaki ve düşünsel boyutlarını da sunmaktadır. Mümtaz, Nuran'ın şahsında kadim bir geleneğin izdüşümlerini görür. Bir şeyin değer kazanabilmesi için, geçen zamanın hatıralarının üzerine sinmesi ve farklı değerler katması gerekir (Koç, 2014: 41). Tanpınar'dan izler taşıyan Mümtaz için de durum böyledir. O, Nuran'ın şahsında beş yüz yılda oluşan İstanbul/Boğaz kültürünün birikimini görür. Bir kadında aradığı her şeyi Nuran'da bulur. Hem halk türkülerine hem de klasik Türk musikisine aşına, üstelik Mevlevi ve Bektaşilik kültürü içinde yetiştirilen Nuran İstanbul'da ortaya çıkan iki kadim kültürün birikimiyle yoğrulmuştur. Mümtaz'la aralarında duygu ve düşünce açısından hiçbir fark yoktur. "*Mümtaz'ın Nuran'la olan bütünleşmeleri ideolojik, estetik ve tarihsel bir yakınlık olarak değerlendirilmektedir*" (Yalçın, 2017: 290).

Suat için ise Nuran sadece ele geçirilecek geçici bir eğlencedir. Suat'ı Dostoyevski karakterleriyle metinlerarası bağlamda karşılaştırarak değerlendiren Kaan Kurt, Suat'ın Nuran'la birlikte olma isteğinin Mümtaz'a olan kini veya şehvet düşkünlüğü ile açıklanamayacağını söyler. Kurt'a göre bunun nedeni Dostoyevski ile kurulan örtük metinlerarasılıktır. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'daki Raskolnikov, Svidrigaylov gibi "kötü" roman karakterlerinin çoğunlukla kendilerine kurtarıcı olarak bir kadın seçtiklerine; Suat'ın Nuran'a ilgisinin de benzer bir durum olduğuna değinir:

Nuran, Suat için bir kurtarıcı kadın figürdür. Ancak Nuran aracılığıyla Suat acılarından kurtulabilir. Nasıl Svidrigaylov Dünya ile birlikte olamayacağını anlayınca intihar ederse, Suat da Svidrigaylov gibi Nuran ile birlikte olamayacağını anladığı anda intihar eder. Mümtaz ile Nuran ilişkisinin intihar sebebiyle sona ermesi belki de bu intiharın Suat'a göre ikincil yararlarından (Kurt, 2020: 141-142).

Kayda değer bir yorum olmakla birlikte romanda bu yorumu doğrulayacak bir veriyle karşılaşmadığımız gibi, makalenin yazarı da bunu doğrulayacak bir alıntı yapmaz. Üstelik Suat'ın Nuran'a mektup yazdığını Mümtaz'a itiraf ettiği bölüm de bu yorumun isabetsiz olduğunu gösterir. *Suat'ın Mektubu*'nu yayıma hazırlayan Handan İnci, Suat'ın Nuran'a yönelik ciddiye alınacak bir aşk duygusu olmadığını belirterek "*Nuran, Suat'ın çevresiyle ve kendisiyle hesaplaşmak için kullandığı bir bahane*" (İnci, 2020: 16) olarak değerlendirirken Alemdar Yalçın ise "angozik" bir yapısı olan Suat'ın başkalarının mutlu olmasını istemediği için intihar ettiğini belirtir (Yalçın, 2017: 297).

Suat'ın Mektubu'ndan hareketle değerlendirecek olursak, Suat açısından Nuran'dan öte intiharından hemen önce tanışıp geceyi birlikte geçirdikleri genç kızın 'kurtarıcı kadın figürü'

olabileceğini ifade etmek daha doğru olur. Suat'ın, Nuran'a gönderdiği aşk mektubunu Mümtaz'a itiraf ettiği bölüm bu savımızı güçlendirir niteliktedir.

Mümtaz bu mektubu “bir hastanın sayıklamaları, hastalık zamanında nükseden bir sayırına hâli” olarak görür. “Talih bu hasta kafanın, sanatoryumda yatarken bütün özlediği şeylerin Nuran'da toplandığını düşünmesini istemişti ve böyle olduğu için Mümtaz şimdi bir hastaya, yardıma muhtaç bir adama kızıyor, onun kemikleri çıkmış yüzünü yumruklamak istiyordu.” (Tanpınar, 2016: 218)

Oysa Suat, Mümtaz'ın bu değerlendirmelerini boşa çıkarır. Mümtaz'ın evindeki akşam yemeğine katılan Suat evden ayrılırken kendisine eşlik eden Mümtaz'a bu durumu açıkça anlatır:

- Ben Nuran'a mektup yazdım, bunu biliyor musun?” dedi. Bir aşk mektubu!
- Bu ani hücum karşısında şaşırın Mümtaz adeta kekeleydi:
- Biliyorum, dedi. “Bana gösterdi. Evleneceğimizi bilmiyor muydun?
- Seviştığınızı biliyordum.”
- O halde?
- O haldesi yok. O gayesiz hareketlerden biri. Yazmadan yarım saat evvel belki Nuran'ı aylarca düşünmemiştim.

Mümtaz arada kendisine ait bir mesele yokmuş gibi sakin bir sesle:

- Fakat bana karşı, eski arkadaşına karşı, ne bileyim, pek doğru iş değildi bu.” Bu sefer göz göze geldiler. Suat'ın yüzünde acıklı bir tebessüm vardı.
- Sen, garip ve münasebetsizin bazen bizi nasıl istila ettiğini anlamazsın. Belki hiç anlamayacaksın. Çünkü hareketlerinin üzerinde ısrar eden, onların behemehal bir devamı ve neticesi olmasını isteyen takımdansın. Onun için her şeyde bir mantık görmek istersin! Ne ise oldu! Seni beyhude tutmayayım. Ben sadece bir münasebetsizlik olsa bile, bunu bilmeni istemiştin (Tanpınar, 2016: 299).

Suat ile Mümtaz arasında geçen konuşmadan da anlaşılacağı üzere Suat'ın Nuran'a ilgisi gerçek anlamda bir aşk değildir. İntihar mektubunda da bunu açıkça dile getirir. Nuran için “sevmesem bile düşüncesine alışık olduğum bir kadın” (Tanpınar, 2021: 32) ifadesi, ayrıca “Nuran'a karşı olan dostluğum, o acayip, mahiyetini benim de bilmediğim iptila dahi bir kadın arayıcısı olmaktan beni kurtaramamıştı” (Tanpınar, 2021: 55) gibi cümleler Nuran'ın Suat üzerinde değiştirici bir etkisinin olmadığını gösterir.

Düşünsel Çatışma³

Mümtaz-Suat zemininde sunulan çatışmayı Türk tarihinde etkili olan dönemlerin yetiştirdiği zihniyetlerin çatışması olarak değerlendirmek mümkündür. Tanpınar'ın kişileri kendi zamanlarından ve zeminlerinden bağımsız değildirler. Özellikle *Huzur*'un kahramanları, kendi zamanlarının tüm özelliklerini iliklerinde yaşayan bireylerdir. Nitekim

³ *Huzur* tezli bir roman olmamakla beraber Berna Moran'ın ifadesiyle “meseleleri olan” bir romandır. *Huzur*'un hem yapısında dikkat çeken hem de içeriğini oluşturan temalar “sosyo-politik” değerler ile “estetik” değerlerin bir arada işlermesidir. “*Huzur'un yapısı da, anlatım tekniği de, romanın ana fikrini verebilmek düşüncesiyle kurulmuş bir yapı... Başka şekilde söylersek, romanın sonunda Mümtaz'ın bunalımına yol açan değerler çatışması romanın yapısına da yansıyor. Huzur'a bütünlük kazandıran biraz da bu temaların ve motiflerin ele alınış biçiminin, yapıyı bir müzik formuna yaklaştırması*” (Moran, 2010: 274).

Tevfik Bey ile Yaşar Bey'in anlatıldığı bölüm, Tanpınar'ın, kişilerini dönemlerinin adeta panoraması, dönemlerinin minyatürü ve özeti olarak çizdiğini göstermektedir.

Tevfik Bey küçük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat'tı. Onun rahatlığı, kayıtsızlığı, çalınmış neşesiyle yaşıyordu. Yaşar Bey daha ziyade İkinci Meşrutiyetti, onun huzursuzlukları ile doluydu. Garip idealizmleri, küçük aşâğılık duyguları ve onların yerini bir dalğanın yerini bir başkasının alışığı gibi dolduran silkinişleri, hulasa en coşkun heyecanla hiç kımıldanmaya imkân bırakmayacak bir yeis arasında gidiş gelişleri vardır (Tanpınar, 2016: 154).

Bu bağlamda Mümtaz zamansal olarak Doğu ile Batı, eski ile yeni, mazi ile istikbal, gelenek ile modernite arasında sıkışmış-arafta kalmış- bir bireydir. Mümtaz'ı iyi tanıyan Macide ile Nuran'ın Mümtaz'ı değerlendirmeleri de bu yöndedir. Nuran'ın söylediği şu sözle Mümtaz'ı tahlil eder: *"Niçin bugünü yaşıyorsun Mümtaz? Neden ya mazidesin, ya istikbaldesin. Bu saat de var"* (Tanpınar, 2016: 177).

*Huzur'*da düşünsel anlamda *"huzursuzluğu"* ortaya çıkaran unsur, Türk toplumunun batılılaşma macerası kadar eski bir tartışmaya dayanır: Medeniyet krizi. Tanpınar, medeniyet değişiminin toplumu oluşturan tüm ögeler -insan, aile, kent, sanat, mimari vb- üzerindeki etkilerini derinlemesine tartışır. Medeniyet değiştirilirken bu kriz en az zararlı nasıl atlatılacaktır, hangi kültürel ögeler muhafaza edilecek ve hangileri değiştirilecektir? *"Geleneğimizden gelen kültür ve medeniyet mirasımızdan neleri geleceğe taşıyacağımız da romanda tartışılan önemli noktalardan birini oluşturmaktadır"* (Yalçın, 2017: 287).

Roman boyunca görülen tartışmaların zeminini aslında bu sorulara aranan/verilen cevaplar oluşturur. Suat değişen bir medeniyet devresinin ürünüdür. Döneminin yansıması olarak boşlukta sallanan bir birey, dünya savaşlarının her anlamda yıkıcı etkilerini ruhunda yaşayan Batılı gençlerin erken temsilcisidir. Bu nedenle Mümtaz ile Suat'ın çatışmalarını farklı zamanların ortaya çıkardığı değerlerin karşılaşması ve çatışması olarak adlandırmak mümkündür.

. Düşünsel boyutta -genel bir değerlendirme ile- Mümtaz; toplumcu, sorumluluk sahibi bir aydın ve yok olamaya yüz tutmuş bir medeniyetin izlerini takip edip kaybolmakta olan bu medeniyetin yitik unsurlarını ortaya çıkarmaya çalışan bir akademisyendir. Karşıt figür olan Suat ise; bencil, sorumsuz ve nihilist bir figürdür.

Romanının başkişisi Mümtaz, belli bir değerler dünyasının temsilcisi olarak çizilmiş, muayyen bir düşüncenin, yaşam biçiminin sözcüsü konumundadır ve bir sentez arayışındadır. Onun yaşamında mazi ile istikbal, eski ile yeni, Doğu ile Batı iç içedir. Her iki dünyanın edebiyatından, musikisinden, mimarisinden zevk alır. Suat ise eski olan her şeyin atılması kanaatindedir. Suat-Mümtaz-İhsan arasında geçen şu konuşma bu çatışmanın "ne"liği ve "niteliği"ni çok iyi yansıtır:

[İhsan] - ...kendimize mahsus, şartlarımıza uygun yeni yeni bir hayat kurmağa çalışacağız. Hayat bizimdir; ona istediğimiz şekli vereceğiz. Ve o şeklini alırken, kendi şarkısını yapacak. Fakat fikre, sanata hiç karışmayacağız! Onları hür bırakacağız. Çünkü, onlar hürriyet, mutlak hürriyet isterler. Masal bir anda, biz istiyoruz diye teşekkül etmez. O hayatın içinden fıskırır. Hele mazi ile bağlarımızı kesmek, garba kendimizi kapatmak! Asla! Ne zannediyorsunuz bizi! Biz şarkın en klasik zevkli milletiyiz. Her şey bizden bir devam istiyor.

[Suat] - Eskiye devam ettirdikten sonra, yeni hayat şekli aramak ne için?

[İhsan] - Hayatımızın henüz şekli yok da onun için! Zaten hayat tanzim edilmeğe daima muhtaçtır. Hele asrımızda.

[Suat] - O halde maziye tasfiye ediyoruz?..

[İhsan] - Elbette... Fakat icap eden yerlerde. Ölü kökleri atacağız; yeni bir istihale gireceğiz: Onun insanını yetiştireceğiz...

[Suat] - Bunu yapmak için nereden hız alacağız?..

[İhsan] - İhtiyaçlarımızdan, yaşama irademizden; zaten hıza değil, derse ihtiyacımız var. Bunu da realite bize verir, müphem ütopyalar değil!..

[Suat] - Ben ütopya bahsetmiyorum... Fakat bakir türküler istiyorum. Dünyayı yeni gözle görmek istiyorum. Bunu sade Türkiye için istemiyorum, dünya için istiyorum. Yeni doğan insanın teganni edilmesini istiyorum.

[İhsan] - Adalet istiyorsun, hak istiyorsun.

[Suat] - Hayır, öyle değil! Çünkü kelimeler eski. Yeni insan eskinin hiçbir artığını kabul edemez...

[Mümtaz] - Suat bize bu yeni insanı tarif etsin! dedi.

[Suat]: Edemem! Çünkü, daha doğmadı. Fakat doğacak, eminim. Bütün dünya onun sancısını çekiyor. İşte İspanya!.. (Tanpınar, 2016: 89).

Suat da döneminin "yeni insan" profilinin temsilcisidir. Mümtaz-Suat ilişkisinde yaşanan temel çatışma "yeni insan"ın düşünsel ve karakteristik özelliklerinin ne olacağıyla ilgilidir. Mümtaz'ın sentezciliğine karşı Suat "yeni insan"ın mümkün olması için "eski" olan her şeyin atılması kanaatindedir; ama bu pek de mümkün değildir. Suat'ın bunalımının bir nedeni de budur. Mektubunda bunu şöyle ifade eder. "Yeni insan mı arıyorsun? Eskiden hiçbir şey bırakma! diyorlar. Fikir doğru, fakat tatbiki kabil değil... Eski makine beni yıktı. Teşebbüse tekrar girenler sisteme eskinin hiçbir artığını almasınlar!" (Tanpınar, 2021: 55-56) Suat bir bakıma "henüz doğmadı" diye ifade ettiği "yeni insan"ın erken temsilcisi olmakla birlikte intiharıyla da aslında doğacağını umduğu 'yeni insan' tipinin güdüklüğünü gösterir.

Düşünsel çatışma; yitik bir medeniyetin izlerini süren, geçmiş ile şimdi arasında sıkışmış, "an"ı yaşayamayan araftaki Mümtaz ile tüm yaşamını "an"a endeksleyen, içinde bulunduğu çağın bunalımlarını iliklerinde hisseden, boşlukta sallanan Suat arasındaki bu uzlaşmaz nitelikten kaynaklanmaktadır. Yani "eşik" döneminin sancılarını çeken bir toplumun "tahayyür" halini temsil eden Mümtaz ile tüm değerlerini yitirmiş, arayışı herhangi bir sonuca ulaşmamış, "hiç"likte karar kılmış Suat şahsında Türkiye'nin sosyo-kültürel meseleleri ele alınır. Mümtaz'la taban tabana zıt Suat figürü *Huzur*'da düşünsel çatışmayı mümkün kılar.

"Tanpınar'ın romanlarında büyük yemek sahneleri önemli yer tutar... 'Suat' adlı üçüncü bölümün yarısını kaplayan yemekte, *Huzur*'da tartışılan bütün meseleler toplu olarak bir araya getirilmiştir" (İnci, 2021: 14). *Huzur*'da romanın sorunsallaştırdığı meseleler de genel olarak Suat ile Mümtaz'ın bir araya geldiği iki yemek sahnesinde ele alınır. Romanda Tanpınar'ın tartıştığı meselelerin yoğun olarak iki yerde ele alındığı ve her iki yerde de Suat'ın merkezde

olması Suat'ın romanın dramatik aksiyonuna etkisini gösterir. Üstelik Mümtaz da Suat'ın merkeze alındığının farkındadır. *“Hakikatte istemedim, belki onun telkinleriyle belki içlerindeki korku yüzünden, hatta onu sevmedikleri için hep Suat'ın etrafında toplandıklarını ve onu daha şimdiden bir sürgün avında canının telaşına düşmüş hayvan haline soktuklarını sanıyordu. Bu bir vaziyeti azdırmaktan başka bir şey değildi”* (Tanpınar, 2016: 284).

Suat, sadece Mümtaz'ın temsil ettiği değerlerin karşısı değil, bu değerlerin “kusurları”nı göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Tanpınar, Heine'nin anlattığı bir teoloji âliminden söz eder.

Bu adamcağız ömrünü Allah'ın varlığını ispat için bir kitap yazmaya hasretmiş. Hakikaten de büyük bir âlim olduğu, skolastikten kalma o keskin münazara silâhına sahip olduğu için, üstüste deliller, bürhanlar toplar, onları tanzim eder, davasını ispat edermiş. Fakat kitap bir türlü yazılamazmış. Çünkü sonuna yaklaştığı zaman, kafası tam tersine çalışmaya başlar, yıllarca büyük bir şevkle, metotla, ısrarla topladığı deliller ve bürhanlar davasının aleyhine dönermiş. Namuslu bir adam olduğu için o zaman kitabını yakar, ve bu sefer Allah'ın yokluğunu ispat için bir başka kitap yazmaya başlarmış. Fakat onu tam bitireceği zaman da hidayet tekrar içinde konuşur, inkârın sefil ve karanlık aletleri birdenbire imanın nuru ile parlarmış. Heine'nin kendini gördüğü devre kadar bu hep böyle devam etmiş! (Tanpınar, 1970: 36).

Huzur' da Mümtaz-Suat ekseninde görülen çatışma ve tartışmalar tam olarak Heine'nin anlattığı “teoloji âliminin” ıstıraplarını yansıtır. Suat Mümtaz'ın değerler dünyasını yıkarken kendi anlattıklarına kendini inandıramaz. Bir geceliğine hayatına giren genç kız Suat'ın değerler dünyasını altüst eder. *Huzur'* un sonunda Mümtaz'ın değerler dünyasının sarsıldığını gören okuyucu, *Suat'ın Mektup'* unda ise Suat'ın değerler dünyasının yıkıldığını görür. Suat'ın intiharından önce yazdığı mektupta bunu açıkça görmek mümkündür. Suat'ın *Huzur* romanı boyunca hürriyet, kader, inanç gibi konularda savunduğu düşüncelerinden koptuğu görülür.

Evet iki şeyi, iki masalı yıktık. Allah'ı ortadan kaldırdık. Kadını kendi hakikati içinde görmeye başladık. Fakat hakikaten cins meselesi bu mudur? Hayır, doğrusunu istersen kendi septik, imkânsız hürriyetler isteyen, büyük ve güzeli inkâra hazır kafamıza göre yeni bir kadın yaptık... Tezat içinde yaşayan tezatlarla düşünür... ve Allah'ı aradım. Ona ne kadar muhtaçtım!.. Beni buraya hayatımın tezadı getirmişti. Bir taraftan küçük zevklerin adamı olacaksın, öbür taraftan güzeli ve büyüğü seveceksin! Bu kabil değildir!.. Onun için asrımızı değiştirmek isteyenler, aileden, şundan, bundan evvel güzele vuruyorlar, onu yıkmaya çalışıyorlar... Acaba irademizden müstakil bir kader var mı, dersin Mümtaz?.. Şurası muhakkak ki, anahtar bulmasam, o genç kıza rast gelmesem, hatta şu dakikada şu evden kaçabilsem bütün bunlar olmazdı. Fakat işte kaçamıyorum... yazık ki insanın ufku insan... Hâlbuki sadece Allah olmalıydı (Tanpınar, 2021: 54-56).

Mümtaz ve Suat'ın ıstırapları aslında Tanpınar'ın kendi ıstırapı, huzursuzluğu; onun şahsında dönemin Türk aydınının çıkmazıdır. Doğu'dan Batı'ya, eskiden yeniye savrulan her iki dünyaya da gerçek anlamda uyum sağlayamayan bir arayışın bunalımlarıdır. Buradan hareketle romanda ele alınan “tematik değer” de “karşıt değer” de dönemin aydın kimliğinde

karşılığını bulur diyebiliriz. Mümtaz ile Suat arasındaki dengeyi sağlayan İhsan'ın hastalığı ve ölümü⁴ bu nedenle sembolik bir değer taşır.

Sonuç

Huzur romanında başkişinin karşıtını temsil eden Suat, romanda çatışmanın zemininin oluşması, karşıt değerlerin somutlaştırılarak aktarılması, başkişinin kendini gerçekleştirmesini engellemesiyle romanın dramatik aksiyonu ve entrik kurgusunun yönlendirilmesinde önemli bir işlev yüklenir. Romanın başkişisi Mümtaz'ın bireysel zeminde rakibi, düşünsel zeminde ise karşıtı olan Suat, Tanpınar'ın romanda vermek istediği "tez, tema ve moral değerler" in birbirine yakın ölçülerde ve objektif olarak aktarılmasına imkân sunar. Böylece *Huzur* muayyen bir düşüncenin savunulduğu bir eser değil, toplumun hayati meselelerinin tartışıldığı, çoklu bakışla olaylara yaklaşabilen estetik ve katmanlı bir esere dönüşür. *Huzur*'un çok katmanlı bir eser olmasında Suat merkezi konumdadır denilebilir. Suat her ne kadar "kötü" bir karakter olarak çizilmişse de Mümtaz'ın düşüncelerini meşrulaştırmak misyonundan öte Türk aydınının bunalımlarını, çıkmazlarını, krizlerini ve sunulan reçetelerin yetersizliklerini, tutarsızlıklarını, imkânsızlıklarını ortaya çıkarması yönüyle daha dikkat çekicidir. Suat'ın intiharından sonra Mümtaz'ın Suat'ın hayaliyle girdiği tartışma ve Suat'ın intihar mektubunda dile getirdiği düşünceler bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. Üstelik romanın sonunda gerek Suat'ın gerek İhsan'ın ölümleri her iki ismin temsil ettiği değerler dünyasının ölümünü imler. Mümtaz'ın bunalımları da aynı bağlamda değerlendirilebilir.

Suat'ın Mektubu şüphesiz ki Tanpınar'ın nihai olarak tamamladığı bir eser değildir; ama *Huzur* da aslında nihai bir sonla noktalanmış değildir. Tanpınar bir röportajında Mümtaz'ın ölmediğini söyler ve romanın devamının geleceğini ifade eder. Romanın devamının yazılmamış olması Tanpınar'ın Mümtaz'a nasıl bir misyon yüklediğini, dolayısıyla Tanpınar'ın ulaştığı çözümlerinin nihailiğini eksik bırakmaktadır. Eldeki verilerden ulaşılan sonuç ise Tanpınar'ın toplumun içinde bulunduğu "medeniyet krizi"nin zannedilenden daha derin, çözümünün ise basit bir sentezle gerçekleşmeyeceğine olan inancını dile getirdiğidir.

Kaynaklar

- Belge, M. (2009). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Çetin, N. (2009). *Roman çözümleme yöntemi*. Öncü Kitap Yayınları.
- Erdoğan, M. (2012). *Bir eleştirmen olarak Ahmet Hamdi Tanpınar*. Dergâh Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1985). *Felsefe ansiklopedisi 7*. Remzi Kitabevi.
- Huyugüzel, Ö. F. (2018). *Eleştiri terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- İnci, H. (2021). *Ahmet Hamdi Tanpınar Suat'ın mektubu*. Dergâh Yayınları.
- Koç, M. (2014). *Ahmet Hamdi Tanpınar araştırmaları*. Dergâh Yayınları

⁴ *Huzur*'un sonundaki anlatımda İhsan'ın ölüp ölmediği tartışmalı olmakla birlikte biz Alemdar Yalçın'ın bu konudaki çıkarımının, İhsan'ın öldüğünün, daha isabetli olduğu kanısındayız.

Kurt, K. (2020). Bizde romanı tamamlayan kötölük: Huzur'da Dostoyevski. *Yeni Türk Edebiyatı*, (22), 129-146.

Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bakış 1*. İletişim Yayınları.

Sazyek, H. (2020). *Roman terimleri sözlüğü*. Hece Yayınları.

Şahin, V. (2014). *Bilge kadının aynadaki yüzü Halide Edip Adıvar'ın romanlarında izlek*. Akçağ Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1970). *Yaşadığım gibi*. Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2016). *Huzur*. Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2021). *Suat'ın mektubu*. Dergâh Yayınları.

Yalçın, A. (2017). *Cumhuriyet dönemi çağdaş Türk romanı I*. Akçağ Yayınları.